

FILOSOFI ROMÂNI DESPRE ADEVĂR

(antologie de) TITUS LATES*

Adevărul este cunoașterea exactă a deosebirii dintre lucrurile reale și cele nereale [...]

Adevărul recunoscut ca atare produce în noi un sentiment plăcut numit certitudine; iar lipsa unui adevăr recunoscut produce un sentiment displăcut numit îndoială.

Vasile Conta, *Bazele metafizicei* (1880). *Apud* Vasile Conta, *Opere complete*, cu un studiu biografic și note explicative de Octav Minar, București, Editor C. Sfetea „Librăria Școalelor”, [1914], p. 581.

*

[...] din punct de vedere logic, [...] adevărul nu există, decât ca un șir drept de alte idei.

Titu Maiorescu, *Prelegeri de logică*, ținute la Iași, în 1863; după manuscrisul lui Constantin Erbiceanu. *Apud* Titu Maiorescu, *Scrieri de logică*, stabilirea textelor, traducerea, studii introductive și note de Alexandru Surdu, prefață de Sorin Vieru, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 136.

*

[...] pe terenul abstracțiunii, în lumea conceptelor și noțiunilor dezbrăcate de orice realitate materială, unde orice siguranță de fapt lipsește, singura garanție a adevărului e consecvența logică, consecvența logică cea mai strictă, iar datoria de a nu ne contrazice e pentru scriitor o obligațiune morală, în înțelesul cel mai înalt al cuvântului, și în același timp condiția supremă a credibilității lui.

Nu e [...] adevărat că aș putea concepe că nu simt frigul acum, în acest moment, în care-l simt; – și neputința de a *crede* că nu îl simt se întemeiază tocmai pe această neputință de a o concepe: căci care alta ar putea fi cauza care m-ar pune în neputința de a *crede* că nu simt frigul acum, când îl simt? Adevărul afirmării conștiinței mele, că mi-e frig, se întemeiază dar, conform criteriului nostru, pe neputința de a *concepe* – din care rezultă ca fenomen sufletesc concomitant și neputința de a *crede* – contrariul acestei afirmări. [...]

* Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Neputința de a concepe contrariul rămâne prin urmare criteriul incontestabil al adevărului.¹

Petru P. Negulescu, *Critica apriorismului și empirismului*, București, Lito-Tipografia carol Göbl, 1892, pp. 78–79, 109–110, 115. [Lucrare prezentată ca teză de licență la Facultatea de Litere și Filosofie din București.]

*

Pe de o parte o necesitate internă ne constrânge să postulăm pretutindeni un absolut, iar pe de alta reflexiunea ne arată că nu putem cunoaște nimic ca atare. Care să fie explicarea acestei contradicții, și mai întâi în ce domeniu trebuie să o căutăm? Desigur în mecanismul intim al cunoștinței noastre, în natura și felul de a funcționa al spiritului. Cunoștința noastră este pentru noi primul datum sigur: există cunoștință, există cugetare.² Această certitudine este imediată și trebuie să fie, ca un adevăr imediat sigur, punctul de plecare pentru a ajunge la adevărurile mediate.

C. Antoniadă, *Iluziunea realistă. Încercare de critică filosofică*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, 1907, p. 133. [Lucrare prezentată ca teză pentru doctoratul în filosofie la Facultatea de Filosofie și Litere din București.]

*

[...] în posesiunea adevărului absolut nu este nimeni, fiindcă nimănui nu-i este dat să știe dacă posedă sau nu un adevăr, înainte de a-l proba, iar probarea se face după mijloacele științifice ale timpului, adică este relativă. Adevăr de un om singur, nu este adevăr, ci este simplă afirmație; ca să fie adevăr, trebuie să fie cel puțin în doi, dintre care unul să-l primească prin convingere mijlocită, adică prin verificare.

Constantin Rădulescu-Motru, *Teoria cunoștinței* (1914). *Apud* Constantin Rădulescu-Motru *Lecții de logică. Logica genetică. Metodologia. Teoria cunoștinței*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 199.

*

Adevărul etern există ca *ideal*, nu ca *realitate*. De aceea omul îl caută mereu, fără a-l găsi vreodată. În fapt, găsirea sa ar pune capăt vieții spiritului. Ceea ce o întreține, nu e adevărul etern, ci numai credința că el există: acesta e pistonul, care o pune mereu în mișcare. Așa se lămurește, că pe când adevărurile pier neconțin,

¹ Teoria lui Negulescu se constituie în opoziție cu părerea lui Mill care susține că: „Neputința de a crede, nu neputința de a concepe contrariul unui lucru e temelia certitudinii și, prin urmare, a adevărului acelui lucru.” (*Ibidem*, p. 108.)

² C. Antoniadă consideră că: „Aceasta e adevărata inferență; din actul cugetării nu rezultă decât existența cugetării. Descartes, deși pune bine principiul, trage însă concluzia că *sum* ar fi egal cu «sunt substanță cugetătoare», ceea ce nu rezultă de loc din existența cugetării.” (*Ibidem*, p. 133n.)

credința în adevăr etern rămâne. Oricâte dezamăgiri a avut și are spiritul, această credință nu se poate zdruncina cu totul; căci zdruncinarea ei l-ar opri pe veșnicie în loc. Astfel goana vieții cere ca adevărul să fie etern *în iluzie*, și vremelnic *în realitate*. Pentru ca omul să alerge veșnic după adevăr, el trebuie să nu-l găsească niciodată.

Filozofii făgăduiesc omenirii adevăruri eterne, și-i dau în schimb – o eternă ceartă pentru adevăr.

Nu este adevăr etern, ci o eternă goană după adevăr.

St. Zeletin, *Nirvana: gânduri despre lume și viață*, București, Editura revistei „Pagini Agrare și Sociale”, 1928, pp. 26–27.

*

De ce spune fiecare că numai el a descoperit adevărul? Fiindcă fiecare om consideră că adevărul nu poate fi decât pentru el. Și de aci ce iese? Aci e nodul chestiunii. Pentru că în materie de filozofie fiecare filozof nu judecă decât cu experiența lui și experiența filozofică e unică pentru fiecare om. Nu există o experiență valabilă pentru doi oameni, ci fiecare om are experiența lui; câți oameni sunt care gândesc, atâtea soluții trebuie să fie.

Nae Ionescu, *Curs de logică* (1934-1935). *Apud* Nae Ionescu, *Opere*, vol. IV: *Cursuri de logică*, 2, ediția a doua, ediție îngrijită de Marin Diaconu și Dora Mezdrea, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017, p. 172.

*

[...] natura adevărului și valoarea lui atârnă de natura și valoarea criteriului pe baza căruia a fost stabilit.

Conchidem deci:

1. pentru stabilirea unui adevăr, e nevoie de un criteriu. Fără criteriu nu există certitudine decât pentru constatarea „existenței”;
2. între criteriu și adevăr este o relație permanentă de cauzalitate, unul din cei doi factori presupune și determină pe celălalt;
3. ca valoare practică, relația criteriu – adevăr permite existența unui riguros control logic.

Mircea Vulcănescu, „Teoria criteriilor” (1921). *Apud* Mircea Vulcănescu, *Opere*, vol. I: *Dimensiunea românească a existenței*, ed. îngrijită de Marin Diaconu, prefață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă/ Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 72. [Una dintre primele lucrări elaborate de Vulcănescu sub influența profesorului Nae Ionescu. Pentru titlu a optat editorul.]

*

Marile adevăruri – și singurele care contează, dealtfel – sunt găsite la întâmplare. Moartea, dragostea, primăvara sau toamna lăuntrică, toate acestea le

întâlnim și le cunoaștem la întâmplare. Nu numai atât. Se întâmplă, chiar, că trece multă vreme până să înțelegem că le-am cunoscut. Sunt atât de cenușii, de umile, de cotidiene – încât nici nu le băgăm în seamă. Conștiința noastră este atrasă mai mult de adevărurile catastrofice, violente, sumare, agonice – căci asemenea adevăruri siluiesc și se cer siluite, ele exaltă vertiginos și carnea și duhul, ele sunt revelate prin experiențe dramatice, cu o dramaturgie bogată și o punere în scenă meșteșugită.

Dimpotrivă, adevărurile găsite la întâmplare nu au nimic demonstrativ și dramatic. Le descoperim deodată în suflet, fără să știm cum au ajuns acolo. Ele *sunt*, și nu poți spune nimic altceva despre ele decât că *sunt*.

Mircea Eliade, „Despre adevărurile găsite la întâmplare”, în *Oceanografie*, București, Editura „Cultura Poporului”, 1934, p. 37.

*

Problema adevărului este o problemă fundamentală a minții noastre, cu mult mai complicată decât pare la prima vedere și în orice caz una din cele mai dificile. Soluțiile ce i s-au dat până acum sunt departe de a fi mulțumitoare.

Nicolae Bagdasar, *Curs de logică* (1937-1938), Universitatea din București. Facultatea de Filosofie și Litere. [Curs litografiat].

*

Cea dintâi și cea mai de temut în problema adevărului sunt o bună înșirare a datelor cerute de problemă și o exactă poziție a problemei însăși. Este adevărul (sau eroarea) un termen de „esență”, o proprietate care poate fi privită în sine, chiar dacă nu există în sine – deși a fi privit în sine e adesea socotit cu a exista în sine, deci cu a fi o substanță –, sau e un termen de relație? Așadar, adevărul exprimă o proprietate, ce se află în unitate cu altceva, sau e un simplu raport?

Mircea Florian, *Curs de logică* (1940-1941). *Apud* Mircea Florian, *Logică și epistemologie. Logica generală*, ediție îngrijită, prefațată și note de Nicolae Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, Oradea, Editura Antet, [1996], p. 178.

*

În coloana celor mai înalte valori la care a putut să se înalțe spiritul omenesc, în veșnica lui năzuință de a-și depăși marginile lui subiective, se găsește, la loc de onoare și deplin conștient de însemnătatea sa: adevărul. [...]

Ideea de adevăr este intim legată atât de măreția, cât și de tragedia omului. Avem fără îndoială un testimoniu de măreție, întrucât adevărul întovărășește efortul neobosit al individului de a ieși din marginile sale egoiste, pentru a se identifica cu eternul universal-valabil pe care îl presimte deasupra sa.

Ion Petrovici, „Problema adevărului” (1941). *Apud* Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, ediție critică îngrijită de Adrian Michiduță și Vasile Gogea, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2004, pp. 198, 202.

*

Ideile științifice sunt clădite toate pe o definiție convențională a adevărului. În domeniul științific, adevărul e înțeles în funcție absolută de *experiență*. În patru sute de ani plin de bogate explorări, nu s-a produs nici un fapt eclatant, care să silească spiritul științific la părăsirea categorică sau cel puțin la o remaniere a acestei definiții. [...] Ideile științifice, cu ultima lor ambiție de a fi „adevărate”, ceea ce în limbajul lor înseamnă „empiric verificabil”, sau justificabile ca „mijloace de cercetare” sunt prin natura lor „plate”, desfășurate oarecum „orizontal”. Când gânditorul vedantist spune „eu sunt tu, aceasta fiindcă nu există decât suprema unitate”, el exprimă vertical – adânc, indiferent dacă acest gând e adevărat sau nu. Acest gând, odată exprimat, se înconjoară cu un întreg halo de rezonanțe spirituale. Insul poate să adere sau să nu adere. Rezonanța există. Și insul care-i cade jertfă, va îndura o transformare interioară, care, virtualmente cel puțin, se va reflecta și asupra modului său de a se comporta față de lumea unde e instalat. Gândurile verticale obligă la luarea unei atitudini sufletești. Într-un fel sau altul. Nu ne obligă însă la aceasta gândurile „plate”.

Doctrina creștină a dezvoltat bunăoară învățătura despre „revelație” ca arătare nealterată de nimic a adevărului transcendent. „Revelația naturală” și „supra-naturală” e înțeleasă din partea metafizicienilor creștini deopotrivă ca „arătare nealterată” a existenței sau a unui „adevăr”. Când Marele Anonim se arată pe sine sau opera sa – opera sa însăși sau pe sine ca idee – această „arătare” și-ar avea, după doctrina creștină, temeiul ultim într-o absolută „veracitate” divină. Cu doctrina despre veracitatea divină se împacă foarte bine ideea suplimentară că Marele Anonim are și „taine” în raport cu cunoașterea individuală. După doctrina creștină Marele Anonim posedă asemenea taine, și încă multe. Dar când Marele Anonim și-le descopere, atunci și-le descopere nealterate. Creațiunea așa cum ni se arată, e așa cum ni se arată. Un adevăr revelat e așa, cum ni s-a revelat. Doctrina creștină e în privința aceasta categorică și nu admite nedumeriri. Cunoașterea umană a fost astfel constituită din partea Creatorului încât sfera adevărului să-i fie accesibilă, cel puțin în fragmente.

Posesiunea „adevărului transcendent” ar zădărnici creația și ar osândi spiritul la repetiție stereotipă. Dacă am fi în stăpânirea adevărului absolut, ar încremeni în noi orice tensiune spre altceva, ni s-ar tăia orice dinamică și în vinele noastre ar îngheța, ne mai găsindu-și justificarea, orice efort, ne-am preface în cristale văzătoare și imobile. Faptul că nu suntem cristale imobile sau făpturi hieratice, ci configurații larvare, în spațiu și timp, faptul că nu suntem zei în acord permanent

cu ei înșiși, ci molecule neîmplinite, bolnave de un lăuntric dezechilibru, faptul că nu suntem statice oglinzi, ci ființe urzite din instabilitate și efort, constituie o dovadă că suntem creaturi înadins refuzate de adevăr, spre a fi cu atât mai mult creaturi destinate creației.

Postulatul spiritual, cel mai înalt în domeniul cunoașterii, e neîndoios „adevărul absolut, adecvat și nelimitat”, adică transcenderea pozitivă, obiectivitatea în sine. Dacă cunoașterea intelectuală (iarăși „spiritul” în terminologia lui Klages) ar fi înzestrată cu facultatea de-a realiza acest postulat, desigur că cunoașterea intelectuală ar prezenta un pericol nu atât pentru „suflet”, – dar precum am întrelăsat să se bănuiască – pentru tot echilibrul și pentru rosturile creatoare ale existenței. Un centru individuat, altul decât Marele Anonim, și alături, care ar fi în posesiunea „adevărului absolut, adecvat și nelimitat”, ar reprezenta pentru echilibrul existențial, și pentru planul, în care și spre care se articulează existența, un insuportabil izvor de perturbațiuni.

Lucian Blaga, *Censura transcendențială: încercare metafizică*, București, „Cartea Românească”, 1934, pp. 15–16, 20, 72–73, 95–96, 191–192.

*

Pentru simțul comun „adevărul” ca *valoare* implică fără îndoială sensul unei adevări între realul concret al simțurilor și imaginea conceptual-organizată, ce și-o face despre real subiectul conștient. Oglinda ce reflectă cât mai fidel un obiect oferă modelul potrivit căruia se constituie conceptul de „adevăr” al simțului comun. Foarte devreme filosofia a început să impună adevărului alte accepții. Când bunăoară Parmenide se încapățâna să susțină că „adevărate” sunt numai conceptele ce se pot gândi „logic”, efectua o mișcare împotriva simțului comun, a simțului comun ce operează și cu atâtea și atâtea concepte care absorb în conținutul lor și *iraționalul* simțurilor. Conduc de o definiție a adevărului pe măsura purismului logic, Parmenide degrada la rang de simple amăgiri cam toate „adevărurile” simțului comun. De acest eleatism se mai resimte întrucâtva și Plato, când, într-o situație filosofică nouă și mai complexă, va încerca să impună adevărului condițiile sale. „Adevărul” devine la Plato un rod posibil doar al puterii ideative a spiritului și numai a acesteia, căci numai mulțumită acestei predispoziții spirituale am fi în stare să cuprindem Ideile, singurele lucruri cari „există” realmente. Simțul comun cu „adevărurile” sale e și de astă dată pus la o parte ca o infirmitate a genului uman.

Dar pe drumul veșnic reluat de la capăt, spre „adevăr”, aproape orice mare metafizician își va avea cuvântul său, care nu este cuvântul simțului comun. Așa Fichte, așa Schelling, așa Hegel, așa Schopenhauer, așa Bergson. Iar filosofii cari scrutează chiar aptitudinile cognitive proprii spiritului uman, nu se lasă nici ei mai prejos. Un Kant, ca exponent al criticismului, definește altfel „adevărul” și-i impune alte norme, decât Ernst Mach, reprezentant al empirismului pur. De amintit este că misticii din toate timpurile și-au avut și ei „adevărul” lor. Minunate și

vrednice de a fi reținute sunt cele câteva cuvinte despre „adevăr” ale lui Lao-Tse, gânditorul mistic chinez. În aforismele sale, Lao-Tse vorbește îndeosebi despre sensul divin al lucrurilor, despre tâlcul ultim, înmuiat în taină, al existenței, despre Tao. Răsfoind aforismele lui Lao-Tse, simți printre rânduri că, după părerea sa, „adevărată” poate fi numai intuiția divinatorie, care cuprinde, sub o latură sau alta, pe Tao. Dar în cuvintele obișnuite ale simțului comun, ființa lui Tao nu poate să fie rostită decât ca paradox. Adevărul ar fi deci totdeauna paradoxal. Sau, precum Lao-Tse însuși spune: Cuvintele adevărului par întoarse pe dos.

Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Timișoara, Editura Facla, 1974, pp. 51–52. [După un curs litografiat ținut la Facultatea de Filosofie și Litere din Cluj în anul universitar 1946-1947.]

*

Cunoașterea e ceva mai mult decât o traducere subiectivă a lumii, o construcție din reprezentări „ale mele”. Nu lumea e reprezentarea mea ci eu sunt în lume o matcă de categorii transcendente prin care reconstruiesc lumea. În prima viziune subiectul era orânduit oarecum în afară de sistemul realului. Problema era deci de a *intra* în real. În viziunea aceasta a noastră, eul, prin transcendențele sale categoriale, se află logic în lucruri, în însăși esența lor. Cunoașterea ar fi o ieșire din categoriile eului, o luare în posesiune, dinăuntru în afară, a corespondențelor transcendente. Dar perspectiva aceasta nouă nu trebuie să ne rătăcească așa încât să vedem în esența omului completa esență a lumii. Nu e vorba de o intuiție a esenței conștiinței prin care să cunoaștem esența realului. Deși unic, realul are formele lui absolute care sunt întruchipate în quantele creației. Există deci un Adevăr Primar acel care corespunde Cauzei primare a creației. Acest adevăr primar nu poate fi atins decât sau prin reconstituirea logică a Unicului, sau prin revelație. El este de domeniul împărtășirii religioase. Există însă și un Adevăr secundar a cărui primă formă corespunde cosmologicului. El este de domeniul științelor fizice în vreme ce biologicul corespunde grupelor de științe ale biologicului.

Petru P. Ionescu, *Ontologia umană și cunoașterea*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, pp. 117–118.

*

Toate firile slabe, toate sufletele limfatice și debile, au miorlăit o viață întreagă după o bucățică de certitudine. Și ca să se mențină într-o regulă de etică, s-au agățat ca de un stupefiant salvator de toate minciunile frumoase cu care se încântă copii bătrâni.

S-au făcut că cred în ele, adică au mimat cu semi-conștiință credința. Apoi au strigat puternic că cred, au ridicat osanale sonore principiilor în care nu credeau decât pe jumătate, pentru ca zgomotul vocii lor să-i întărească și să-i încurajeze ca

pe cei care cântă tare noaptea în pădure ca să nu le fie frică. Aceștia au groază de adevăr, fug de el ca de supremul flagel.

Alții dimpotrivă, caută adevărul. Ei nu pot trăi decât privind lumina soarelui în față, chiar dacă știu că-i orbește. Ei cunosc tristețile, deprimările crude sau mocnite, pe care le dă contactul cu adevărul, privirea exactă și realistă a lumii. Dar din această înfruntare frecventă și curajoasă, își fac mândria. Căci, aceasta trebuie să înțeleagă comozii pedagogi de prejudecăți dulci și false, căutarea adevărului e un aspru ascetism. A voi să trăiești lucid și sterp, trist și fără narcotice, adică fără principii, înseamnă a căuta o viață grea de ispășire. Adevărul e o grea expiațiune, o vale a plângerii primită, cu toată conștiința despre amărăciunea ei, fără silă, voios.

Mihai D. Ralea, *Valori*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935, pp. 118–119.

*

[...] conținuturile de care poate fi legat just vocabulul de „adevăr” sau adjectivul de „adevărat”, pot fi cât de variate, determinația „adevăr” ori „adevărat” exprimă totdeauna același aspect al lor. Adică, pe același plan de cugetare, nu există două afirmații contrare și adevărate în același timp despre același conținut. Un adevăr zis „particular” este adevăr numai în măsura în care el este adevăr pentru toți oamenii de bunăcredință. [...]

Nu există adevăruri specifice. Adevărul este numai unul. Când e al tău cu adevărat, el e al tuturor oamenilor de bună credință. Oricât de particular ar fi conținutul la care se referă, adevărul e adevăr numai în cazul în care el se impune cu constrângere interioară tuturor inteligențelor liber judecătoare. Adevărurile care nu sunt decât ale unui ins sau ale unui grup, nu sunt adevăruri.

D. D. Roșca, „Valori veșnice”. *Apud* D. D. Roșca, *Puncte de sprijin*, Sibiu, Editura „Țara”, 1943, pp. 74, 77.

*

Adevărul este o certitudine logică pe care încercăm să o traducem în activitatea concretă, adică încercăm să lucrăm cu ea sau să o aplicăm particularului. [...] Frumosul și Adevărul sunt în consecință, izvoare ale Binelui activ din existența noastră. [...] Adevărul, Binele și Frumosul își primesc adevărata lor valoare definitivă în valorificarea numită realizarea-de-sine.

Petru Comarnescu, *Kalokagathon. Cercetare a corelațiilor etico-estetice în artă și în realizarea-de-sine*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, pp. 155–157.

*

În realitate, valoarea faptului, în cunoașterea substanțială, este în funcție de semnificația cazurilor, nu de simpla lor prezență, fie oricât de puține sau oricât de

numeroase. *Criteriul adevărului este, aci, criteriul adecvării la realitatea necesară și, în același timp, criteriul substanțialității.* În acest sens, rolul faptelor, ca simple esențe, este aproape nul câtă vreme nu li se arată semnificația, adică titlul de substanțialitate.

Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, cca. 1955. *Apud* Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, vol. I, ed. îngrijită, note și indice de nume de Florica Ichim și Vasile Dem. Zamfirescu, studiu introductiv de Vasile Dem. Zamfirescu, București, Eitura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 162.

*

Ceea ce închipuirea noastră a numit „adevăr” pare ceva atât de-depărtat și de inaccesibil fiindcă el nu poate fi atins în condițiile eului. Noi nu putem judeca în afară de noi înșine, din moment ce nu putem atinge ceea ce nu ne *privește*. O ființă fără instinctul conservării – născută oarecum pentru a realiza o *boală pură* – ar percepe probabil esența neutră a „realității”. Dar cine a cunoscut vreodată subiect total nepăsător lui a fi și a nu fi, cine a cunoscut starea absurdă și durabilă în a fi veșnic deasupra sa sau în afară de sine? „Adevărul” nu e compatibil cu nici una din calitățile vieții. Când îl întrezărim, ne-am înstrăinat deja orice puțință de a mai fi. Este purificarea finală de orice suflet într-o abstracție infinit clară și ucigașă...

Cioran, *Carnetul unui afurisit*, stabilirea textului, prefață, note și variante de Constantin Zaharia, București, Humanitas, 2021, p. 159. [Însemnări din anii 1941–1946. Titlul a fost stabilit de editor.]

*

[...] adevărul, pur și simplu nu are sens în afară de conștiința noastră.

Dacă adevărul e o metodă de lucru, atunci a face știință pentru adevăr are un sens, căci facem știință din toată inima: putem iubi o metodă și putem crede în ea. Dacă adevărul e ordine, punere sistematică de probleme și reușită – atunci încă are un sens să ne gândim la adevăr. Dar, așa, simplă abstracțiune?

Adevăr? Nimeni nu se gândește propriu zis la adevăr. Un anumit adevăr există și în istorie. Dar este vorba de ceea ce are, mai ales, adevărul și nu are, mai ales, istoria: de ideea de ordine.

Nu știm ce este „adevărat” acum. Dar credeți că știm mai mult ce a fost adevărat altădată? sau, și mai bine, credeți că știm cele ce s-au întâmplat altădată? Căci adevăr și întâmplare nu înseamnă același lucru.

Cine a văzut ceva și n-a orbit? Cine știe cu adevărat un lucru și mai poate să-l spună? cine a întâlnit adevărul, un adevăr oarecare, și n-a fost strivit de el?

[...] într-o zi toate lucrurile acestea disparate, trăirile, cărțile cetite, emoțiile, regionale sau generale, tristețile sau neînțelegerile, toate se organizează într-o

bucată, simfonic. Ce a fost mai obscur și mai inexplicabil în noi prinde deodată viață, înțeles și unitate. E adevărul care a stat ascuns în lucruri, care a suferit de spargerea lor, care s-a căutat pe sine și s-a reîntregit. E adevărul din noi care se adună.

Constantin Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1934, pp. 12, 20, 26, 58, 72.

*

Adevărul pare deci – lucrul s-a mai spus, dar câte n-ar trebui spuse din nou? – e o problemă prost pusă. Bineînțeles, urmărirea lui continuă să fie folositoare, chiar dacă în el însuși s-a dovedit a fi lipsit de sens, și nimeni nu s-ar gândi să interzică omului de știință cercetarea realității în convingerea, ce însoțește la el o astfel de cercetare, că o descifrează în rosturile ei ascunse, în aceea ce am numit estimea ei. Ba imaginea adevărului este chiar de folos, prin aceea că cheamă pe cercetător întruna mai departe, silindu-l să-și întindă raza sa de activitate, să-și sporească numărul instrumentelor de lucru, să își revizuiască și să-și adâncească metodele sale de a descoperi și dovedi. Dar dacă cercetătorul nu e dator să-și *dea seama* până la capăt despre înțelesurile și roadele muncii sale, filosoful – care alt rost nu are, la urma urmei, decât să se lămurească pe sine și pe oameni, întocmai ca Socrate pe concetățenii săi, asupra ce fac și gândesc ei, să le scoată cu alte cuvinte din propriul cuget înțelesul cel drept – este în schimb dator să vadă că scopurile urmărite de cercetătorul științific nu sunt întotdeauna pe măsura rezultatelor la care ajunge și că acestea trebuie interpretate în propria lor lumină, iar nu în cea a intereselor care le-au prilejuit.

Silința după adevăr a fost rodnică, așa dar, însă nu planul adevărului este cel care legitimează, până la urmă, cunoștințele ce căpătăm. Iar dacă nu s-a pierdut timp cu urmărirea adevărului, s-a pierdut timp cu credința în adevăr. O astfel de credință trebuie corectată, dacă vrem să nu ne facem idoli strâmbi, dacă vrem să înțelegem actul cunoașterii în aceea ce poate da el, iar nu în ceea ce ne închipuim noi că obținem prin mijlocirea lui.

Constantin Noica, *De caelo: încercare în jurul cunoașterii și individului*, București, Editura Vremea, 1937, pp. 39–40.

*

Ciudați sunt oamenii aceștia care vor adevărul de la filosofie. Adevăruri da, dar adevărul? Adevărul e rezultatul gândirii logice, așa cum fapta bună e rezultatul trăirii morale. Dar la fel cum nu pui accentul pe fapta bună și nu preferi actului fapta, tot așa nu poți prefera vieții spiritului adevărul. Toți ereticii făptuiesc mai bine decât ortodocșii, totuși sunt eretici. Toți dogmaticii au adevăruri mai multe decât filosofii, dar n-au filosofie, pentru că n-au viață.

De unde ideea că filosofia te învață adevărul? Te învață să gândești – nu adevărul. Îți dă *direcția* adevărului. Vorba lui Kant: ca să știi care e adevărul despre un lucru, trebuie să ai acordul cu acel lucru. Deci, orice adevăr e despre ceva; orice adevăr e material. Ce poate să însemne adevărul, așa formal? există realități, nu realitate. Există adevăruri, nu adevăr.

De altfel definiția adevărului – *adaequatio rei et intellectus* – e din Evul Mediu, de la un anumit Isaac, de unde o ia și încetățenește Toma din Aquino. Antichitatea nu s-a prăpădit cu firea după adevăr. Idealul era pe atunci contemplația, înțelepciunea, sau alte ori (Aristotel) regăsirea ființei. În Scolastică idealul era regăsire, pe alte căi, a unui adevăr dinainte dat. Dar adevărul necunoscut și cu majusculă e o născocire modernă.

Constantin Noica, *Jurnal filosofic*, București, Editura Publicom, 1944, pp. 228–229.

*

[...] se manifestă peste tot, în actul cunoașterii, o dublă tendință: căutarea și adevărul. Nici o gândire vie n-ar accepta adevărul dacă el ar duce la „lenea spiritului”, dacă ar face imposibilă căutarea; dar nici una iarăși n-ar putea concepe o căutare care să nu aibă sorți să se odihnească într-un adevăr. Chiar înțeles ca temă infinită, ca X-ul nedeterminat al unui Natorp, încă obiectul căutării tinde, la limită, să se transforme în adevăr.

Constantin Noica, *Încercare asupra filosofiei tradiționale* [scrisă în preajma anului 1950]. *Apud* Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 22.

*

Ce se numește adevăr? Ceea ce nu are nici o margine de posibil. „Nu poate fi altfel”. Adevăr este imposibilitatea posibilității. Deci e „realitate”? Nu, căci realitatea e încărcată de posibil (trimite statornic). E necesitate? Nu, căci ea implică un interval și o *trecere* către, în acest interval: implică timp. Adevărul nu e nici trecere, nici trimitere. Este. E un așa este.

Constantin Noica, *Jurnal de idei*, text stabilit de: Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru, București, Humanitas, 1990, p. 80. [Însemnare din anii 1965/66 – 1968/69].

*

Că toate sunt relative, o știa înțelepciunea străveche; că legile și rațiunea fac treabă în lume, sau fac chiar lumea, o spune orice viziune cosmogonică, antică ori modernă. Numai că noutatea noastră e cu totul alta: legile și adevărurile nu sunt lucrătoare doar pentru că acționează în afara lor, ci și pentru că lucrează asupra lor

însele. *Adevărurile se educă*, natura și zeii se educă, aceasta e nouitatea. Iar făcând așa, nu înseamnă că adevărurile au devenit „relative”, ci, dincolo de relativ și absolut, ele rămân adevăruri pline, care însă nu încetează să se împlinească. Sau: dacă au plinătate, n-au niciodată deplinătate – și nici nu tind să aibă.

Într-un fel, aceasta este și nouitatea gândirii științifice: legile se educă. „Idea” omului de astăzi este *idee de lucru*, nu idee ce se cere contemplată. prototipul nostru este model lucrător, nu principiu absolut. Iar bucuria noastră este ca legile să se dezmință, nicidecum să se confirme pur și simplu. căci dincolo de excepția care infirmă regula, ca și dincolo de excepția care în chip subtil confirmă regula, noi am găsit o a treia modalitate, anume excepția – ba chiar contradicția, spune Hegel – care *sporește* regula. Newton s-ar bucura că a fost dezmințit. Omul de știință spune astăzi: eu afirm că lucrurile stau așa: dar vă rog, vă implor, dezmințiți-mă. Adevărurile noastre cerșesc contra-adevăruri.

Constantin Noica, *Creație și frumos în rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1973, p.125 („Adevăruri lucrătoare”).

*

Așa e și *adevărul* [ca *ființa însăși*]: o totalitate și el, care nu poate rămâne totalitatea simplă a adevărilor la plural, ci care este de așa fel încât orice adevăr parțial ar trebui să se ridice la puterea Adevărului. Sau este un orizont în jurul fiecărui demers de adevăr. Dar nu e în același timp și tot ce e mai intim în fiecare adevăr? În situația creată de *a fi întru*, paradoxul acela al adevărului, semnalat încă de antici, cum că nu poți să-l recunoști decât dacă îl cunoști dinainte, începe să-și piardă ascuțișul. întocmai ființei, adevărul nu e urmărit pentru că e total neștiut, ci o anumită cunoaștere a lui e cea care deschide câmpul căutării lui. căci acea cunoaștere este în primul rând știința organizării și orientării unei căutări, cu năzuința de a afla adevărul în concentrare acum și nu în expansiune, ca la început – tot după modelul lui „a fi întru”.

Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Eminescu, 1978, p. 179.

*

[...] adevărul este recunoașterea realității în măsura în care este element (realitate) ontologic în noi; sau: adevărul este recunoașterea realității (absolute sau ca atare) în raport cu realitatea ontologică din ființa noastră; sau: adevărul este revelarea realității în sine (ca atare), în măsura structurii ontologice a ființei noastre.

Acest adevăr are un caracter de revelație, fiindcă e un reflex al Absolutului în noi și fiindcă trece prin varianta umană (coeficientul de eroare al genului uman) [...]

Vasile Băncilă, „Ontologismul cunoașterii”. *Apud* Vasile Băncilă, *Opere*, vol. VIII, ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2010, p. 54. [Însemnare din iulie 1964.]

*

Adevărul apare o dată cu corespondența perfectă între subiect și obiect sau, altfel spus, adevărul este produsul corespondenței între activitatea spirituală și ceea ce există. O cunoaștere adevărată este un act care nu exprimă o contradicție, așa cum greșit s-a exprimat, ci unul de colaborare între om și realitate.

Sunt cazuri când adevărul nu se lasă „încercuit” și nici forțat printr-o metodă reductivă; obișnuit, el se dezvăluie numai celor care dispun de o forță interioară personală – care, de fapt, e un ochi interior, ca la Pascal –, de o mare elasticitate a spiritului cu sprijinul căreia se poate apropia de realitatea investigată.

Adevărul nu poate fi fabricat, ci numai descoperit. Adevărul nu poate fi construit la cererea unor nevoi ale intelectului nostru. Ideea nu este substanța ultimă a realității, ci mijloc subtil în instrumentația ce face posibilă relația subiect-obiect, prin care se descoperă adevărul.

Ernest Bernea, „Adevăr și cunoaștere”. *Apud* Ernest Bernea *Trilogie filosofică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, pp. 15, 21, 26. [Fragmente scrise în anul 1967.]

*

A recunoaște valabilitatea unui adevăr și a ști ce este adevărul sunt două chestiuni deosebite.

Într-o primă considerare a problemei, vom spune că, în termenii mentalității contemporane, prima chestiune „este sau nu valabil un lucru?” este de ordin științific, iar a doua chestiune „ce este ceea ce este valabil?” este de ordin filosofic. Cele două probleme s-au separat, și problema „ce este adevărul” a fost preluată de filosofie.

Anton Dumitriu, *Alétheia. Încercare asupra ideii de adevăr în Grecia antică*, București, Editura Eminescu, 1984, pp. 13–14.